

ПРА СЯБЕ

ЧЫТАЮ ЖЫЦЦЁ, ЯК ВЕРШЫ

З назвай маёй роднай вёскі Шчонова, што ў Карэліцкім раёне, з яе невытлумачальнай этымалогіяй мне перагукваецца шмат сэнсаў: шчаслівая навіна, шчырая радасць, шчодрасць і шчымлівы смутак, бо няма ў сённяшнім Шчонове шчаслівых навінаў, як амаль няма каму шчыра радавацца. Памірае наша вёска, як многія на нашай зямлі. Усё шчыльней засяляецца апошні шчонаяўскі прытулак на вялікай гары, што была якраз насупраць хаты – маёй равесніцы, якое ўжо таксама няма. Мо таму заўсёды цягне мяне да вышыняў. Не, не гораў, а ўзвышшаў, такіх, як наша, Наваградскае, між схілаў якога і прымасцілася мая вёска. Мо таму такой каханай сталася Гародня – назаўсёды мой горад, бо тут таксама скрозь вышыні, зрэзы, абрывы. Спадзяюся, што каханне гэтае ўзаемнае.

Прачытала аднойчы: калі б усе людзі былі лютаўскімі рыбамі, то на зямлі не было б вайны. Не бяруся сцвярджаць за ўсіх, але мне (нарадзілася 27.02.1960 г.) стан не тое што вайны, а нават лёгкай канфрантацыі шкодны да невыноснасці. Мэта – дасягнуць гармоніі з сабою і светам, пэўна, і прывяла мяне ў літаратуру, якая стала не толькі прафесіяй (працую на кафедры беларускай літаратуры Гродзенскага дзяржуніверсітэта імя Янкі Купалы), але і сродкам пазнання свету, і спосабам кантакту з іншымі і з сабою, і гаючым лекам ад крыўдаў, страху, болю.

Першы верш прыйшоў да мяне ў пятым класе. Не памятаю ні аднаго радка, але цудоўна памятаю адчуванне, якім поўнілася маё сэрца. Гэта быў яркі подых вясны, што ўварваўся ў раскрытую насцеж душу дзіцяці і патрабаваў выйсця. А зімы тады былі зімамі! І раптам: ручаі, сонца, на якое ў тым часе магла глядзець і яно не сляпіла мне вочы. Іду са школы і рыфмую, рыфмую. У хаце бяру ліст з альбома, прыгожа запісваю сваю рыфмаванку і малюю вясну. У дзяцінстве нашы таленты багатыя, рознабаковыя. Праўда, мама, гледзячы на мае акварэлькі, прарочыць: “Ніякім мастаком ты не будзеш. Я ў дзяцінстве таксама малявала, а пасля пакінула. І ты пакінеш”. Збылося. Пра што шкадую. Мне вельмі не хапае ўмення перадаць уяўленне пра свет і сябе яшчэ і фарбамі. Шкадую таксама, што не мела мажлівасці навучыцца танцаваць, хоць у дзяцінстве была лепшай танцоркай між іншых вясковых дзяўчынак. Як і спяваць...

Тры мае школы (пачатковая Шчонаяўская – 1967–1970, васьмігадовая Машэвіцкая – 1970–1975, сярэдняя Райцаўская – 1975–1977) далі мне дастаткова ведаў, каб быць першай на беларускім аддзяленні філфаку Гродзенскага дзяржуніверсітэта (1977–1981), дастаткова радасці, шчасця, каб часам думаць: мо ягоны ліміт там і закончыўся, дастаткова болю і здрадаў, каб назаўсёды застацца адзінокай.

Што буду філалагіняй, ніколі не сумнявалася. Мама настаўніца. У вёсцы ў тыя часы гэтая праца была шанаванай. Нават не ўяўляла, што магу

абраць нешта іншае. Дакладных навукаў не любіла і баялася як нечага бяздушнага, каменнага, што не давала ніякай прасторы для фантазіі, мрояў, уяўленняў. Да гэтага часу прыходзяць сны жахаў: трэба рашаць кантрольную па матэматыцы ці фізіцы. Затое маю заўсёдную радасць вяртання ў рэальнасць, дзе мяне акружаюць кнігі зусім не з матэматычнымі формуламі.

Па заканчэнні гарадзенскага філфаку мела прапанову застацца на кафедры. Адмовілася з дзвюх прычынаў: я ж нічога не ведаю, як буду выкладаць?! Пасля школы мела зусім іншае пачуванне: ведаю ўсё за нейкім невялікім выняткам, без чаго можна і абысціся. І яшчэ было непераадольнае прыцягненне школы, жаданне вучыць дзяцей (тут неяк не думала, што ведаю мала), прыйсці першага верасня ў новую для мяне (абавязкова вясковую) школу, прайсці маміным шляхам. Да сёння не магу без хвалявання чуць першы школьны званок. Амаль восем гадоў працы ў школе былі і нямарнымі і змарнаванымі. Тры мае школы: васьмігадовая Амбілеўская ў Шчучынскім раёне (два восеньскія месяцы 1981 г.), васьмігадовая Вялікаслабодская (1982–1985) і сярэдняя Райцаўская (1985–1989). Далёка не заўсёды мне было там утульна...

Не толькі са мною, але таксама і з маімі трыма братамі здарылася ў жыцці тое, чаго хацела мама. А яна настойліва прарочыла: “Не месца табе ў школе, ты павінна працаваць на кафедры ў універсітэце”. Мы вучыліся з ёю ў адной ВНУ ў адным часе. Яна, зразумела, на завочным аддзяленні. Тыя ж выкладчыкі, ад якіх чула пра дачку выключна ўхвальнае. І не хацела мяне зразумець, чаму адмовілася ад прапановы застацца на кафедры. Зрэшты, восем гадоў рэальнай савецкай школы было мне больш чым дастаткова, каб здаволіцца. Мама выправіла мяне ў аспірантуру, узяўшыся даглядаць маю дачушку Сняжану.

Тры гады (1989–1991) аспірантуры пры Інстытуце літаратуры Акадэміі навук – час не проста шчаслівы, час узлётны, творчы, плённы. У Мінску ў Інстытуце паліталогіі (колішняя партыйная школа) вучыўся мой муж. Усе тэатры, кінатэатры былі нашы. У тэатрах не хапала рэпертуару. Не мінала ні адной імпрэзы ў Доме літаратара. Пэўна, гэта быў новы, адпушчаны мне ліміт шчасця. З таго часу баюся яго яркага праяўлення, бо тое незразумелае адчуванне радасці жыцця цёплай кветкавай восенню 1991 году, калі так ярка квітнелі астры, цынні, аксаміткі вакол мамінай хаты, абарвалася несучэшным горам: раптоўна не стала мамы. Яна не дачакалася майго вяртання ў Гародню.

Колькі сябе памятаю, столькі мару. Заўсёды чагосьці чакаю. Сённяшняя мая мара – прыпыніць час. Банальна. Але мне гэта ўдаецца. У двух месцах. У маім кветкавым Раі (лецішча каля лесу непадалёк ад Нёмана з прыгожай назвай Зарыца), калі ў вольную хвіліну ад яго ўдасканалення прыпынюся, убіраючы ў сябе колеры, водары, і моцна трымаю ў руках нітку часу. Адпускаю па сваёй волі. І ў Радоне. Гэта санаторый, дзе бываю штолета, дзе вяртаю сябе на год, гледзячы на ваду, якая заўсёды плыве ў мінулае лета.

Мінула больш за дваццаць гадоў, як вярнулася ў свой горад, у свой універсітэт. Апублікавала звыш 250 навуковых працаў, сярод якіх кнігі: “Іду па слядах: Літаратуразнаўчыя артыкулы, эсэ” (Гродна, 1997), “Пра творы і творцаў: літаратурна-крытычныя артыкулы” (Слонім, 2002), “Некаторыя старонкі беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя” (Гродна, 2010), “Матыўная прастора беларускай літаратуры” (у суаўтарстве), манаграфія “Наталля Арсеннева: Шлях да Беларусі” (Мінск, 2013), метадычныя дапаможнікі: “Метадычныя парады па курсе “Гісторыя беларускай літаратуры ХХ ст. (пачатак стагоддзя)” (Гродна, 1997), “Метадычныя рэкамендацыі па спецкурсе “Творчасць пісьменнікаў беларускага замежжа” (Гродна, 2001), “Беларуская літаратура ХХ ст. (пачатак стагоддзя): Метадычныя парады” (Гродна, 2005), “Літаратурная Гарадзеншчына ў постацях і лёсах: Вучэбна-метадычны дапаможнік” (Гродна, 2010).

Маю паэтычны зборнік “Пярсцёнак” (1997). Адношу сябе да прыгожай сябрыны паэтаў адной кнігі.

Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў.

2014 г.

З ЧАГО ПАЧЫНАЕЦЦА ГОРАД?..

Наша Гародня для многіх пачынаецца з выявы святога Губерта –залатога аленя на блакітным фоне. Найпрыгажэйшае спалучэнне і колераў (нябеснае, шляхетнае, лекавае), і грацыёзных ліній, і высокага сэнсу. І гэта цудоўна: гарадзенцы становяцца сапраўднымі месцічамі, што ведаюць ці імкнуцца ведаць гісторыю каралеўскага места, бо ўжо адчулі сябе нашчадкамі слаўнай даўніны. Як цудоўна і тое, што для кагосьці Гародня пачынаецца з Каложы, да якой упершыню быў прывезены мамай у дзіцячым вазку. А пазней прыходзіў, трымаючыся за яе руку. Калі ж з Каложы –то абавязкова і з каралеўскіх палацаў, і з колішняга тэатра Тызенгаўза, сённяшняга тэатра лялек. Для кагосьці –з роднай вуліцы і роднага дому, ці то амаль вясковай хаты, ці шыкоўнага асабняка, ці цаглянай або панэльнай шпакоўні. Для кагосьці –з імёнаў тых слаўных, каго памятаюць вулкі: Давіда Гарадзенскага, Тызенгаўза, Жылібера, Кастуся Каліноўскага, Элізы Ажэшкі, Максіма Багдановіча, Зоські Верас... Для кагосьці –з Нёмана. Для многіх –з універсітэта. А для кагосьці –з усяго гэтага і шмат яшчэ чаго разам. Гэтак было для мяне, пакуль не трапіла ў адначасна і святое, і балюча-пякельнае месца, дзе з’яўляюцца на свет людзі. Яны вырастаюць, і хтосьці стане слаўным. Тады з ягонага імя для многіх будзе пачынацца горад. Хтосьці пабудуе палацы, храмы, узвядзе помнікі –і для многіх гэта будзе пачаткам... Таму горад для мяне зараз пачынаецца з раддому.

БРАМА

Брама –па сучаснай тэрміналогіі –прыёмны пакой, праз які пакутніца трапляе ў рай, пекла ці ў чыснец. Для тых, чыё дзіцятка ўжо ўзгадавана ў мацярынскім улонні, падрыхтавана, каб прыйсці ў гэты свет, стукаецца і

патрабуе, брама раскрываецца даволі хутка. Але, на жаль, вельмі мала сёння ёсць кабетаў, якія не мусяць з’явіцца сюды значна раней, каб захаваць у сабе не даспелае яшчэ зернейка. Нашы жанчыны гэтак жа хворыя, як і ўсё грамадства.

У ролі Пётры, які адкрывае браму, медсястра ці санітарка. Яны і вырашаюць, быць ці не. Могуць закрыць перад няшчаснай дзверы, бо супраць казённа-жалезнага: «месцаў няма!» –што зробіш? Перада мною ж дзверы ледзьве не зачыніліся з-за... беларускай мовы.

Адказваю на казённа-анкетныя пытанні санітаркі. Зрываецца на крык: «Говорите на русском языке!» У адказ: «Чаму я на Беларусі не павінна гаварыць па-беларуску?» Праявы пагарды і нянавісці да нашай мовы –спрэс. Але не думала, што і ў раддоме давядзецца сустрэць вялікадзяржаўную расейскую шавіністку з тутэйшых. З нянавісцю глядзячы на мяне, яна выпаліла: «А мы вас не положим. У нас –мест нету!» І тут жа вывела на маім накіраванні прысуд: «Отказать». Медсястра, якая прачытала гэтую паперу, запырэчыла: «Тут гэтакі дыягназ, што да хаты не дойдзе, дзіця страціць. Тады мы вінаватыя будзем. Паклічам доктара. Хай робіць, што хоча...»

ДАКТАРЫ

Гэта быў першы доктар, з якім давялося сустрэцца тут. Для мяне і майго дзіцятка –праўдзівы анёл-выратавальнік. Яшчэ зусім малады чалавек, а ў руках ягоных –столькі адратаваных жыццяў. Загадаў адразу ж пакласці мяне ў радзільную залу. Месцаў у палатах і сапраўды не было.

Дактары ў радзільным доме –гэта людзі, далучаныя да найвышэйшай таямніцы: прыходу ў гэты свет дзіцятка. Таму, пэўна, усе яны пазначаны нейкай незвычайнай пячаткай. Усе надзвычай прыгожыя. Ад твараў і постацяў жанчынаў не адвесці вачэй. Упэўнена: гэта эліта лекарскага складу ўсяго нашага горада. Высокаадукаваныя спецыялісты. Але ў кожным з іх маецца нешта, што нельга атрымаць толькі праз адукацыю. Сапраўдны талент, што дапамагае прадказаць, адчуць. Пачуццёвыя камп’ютары ў кончыку кожнага пальца. Тут нельга быць інакшым: надта ж сур’ёзную справу даводзіцца рабіць штодня, штогадзіны. І ў гэтай справе –заўсёды рызыка, бо часам нават самыя дасканалыя веды і дзеянні не здольны адхіліць наканаванае...

Ахвярнасць іх у працы здзіўляе і захапляе. Часам у гэтых на першы погляд кволых і далікатных кабетаў з’яўляецца гэткае сіла, што мяжуе з чымсьці нерэальным. Калі доктар, бачачы крываваыя пакуты рожаніцы, хапае яе на рукі і сама бягом імчыць у радзільную залу, не чакаючы на дапамогу санітарак, –хіба гэта не цуд? У звычайным стане яна проста не змагла б падняць гэткую вагу. Жанчыны моляцца на сваіх дактароў. Як гэта хораша, калі і сярод іх сустракаеш шчырых вернікаў, што перад кожнай важнай справай просяць дапамогі ва Усявышняга, бо –усё ў Ягоных руках.

І як жа недарэчна тое, што паважаная, надзвычай высокага класу доктар, што шмат гадоў працавала за мяжой, маючы сапраўды залатыя рукі, вымушана браць начныя дзяжурствы...

СЁСТРЫ МІЛАСЭРНЫЯ І САНІТАРКІ

Зрэшты, гэты назоў –сёстры міласэрныя –не ўжываецца сёння. А дарэмна. Складанаскарочанае –медсястра –не мае таго высокага сэнсу, што патрабуецца ад людзей гэтай прафесіі. Быць сястрой кожнаму, каму баліць. І не толькі прафесійна дапамагчы, але і ад усяго сэрца дарыць міласць і спагаду. Са стратай гэтага тэрміну страціўся і сэнс. Невыразныя, усе на адзін твар, нават згадаць кагосьці цяжка. Адшліфаванымі рухамі ўстаўляюць у вены іголки кропельніцаў, шпіляюць уколы быццам не ў жывое цела, якому ж –баліць. Дарэчы, у якім бы стане ні была жанчына, мусіць ісці на пост і стаяць у чарзе на той укол. Гэтак я звалілася на падлогу, страціўшы прытомнасць, бо чамусьці рэзка ўпаў ціск.

Не, яны зусім не дрэнныя. Яны проста абыякавыя. Часам жанчына ўсю ночку ходзіць па калідоры і крычыць ад болю, а медсястра не падыдзе да яе. Няўжо можа спаць? Зрэшты, гэтыя жанчыны крычаць ледзьве не кожную ноч. Дзе на ўсіх набярэцца міласці? Напэўна, так яны думаюць.

Усеагульная нястача захапіла і раддом. Уколы, кропельніцы –усё гэта мусіш мець сваё. У той страшны вечар мне якраз неабходны былі кропельніцы. У дзяжурнай аптэцы, на Ажэшкі, не аказалася, адзіная ж, на Фолюшы, дзе былі, зачынялася праз 15 хвілінаў. Як муж паспеў туды, цяжка ўявіць. Для яго не існавала ні светафораў, ні паставых, ні слізкай зімовай дарогі... Дык вось, першую выратавальную кропельніцу медсястра паставіла ўдала, з другой амаль ўсё лякарства вылілася на падлогу. І ёй зусім не было сорамна...

Санітаркі –добрыя вясковыя бабулі. Усіх шкадуюць, усім спачуваюць. Вучаць, як прасцей, лягчэй даваць сабе рады ў гэткім стане. Набожныя і прымхлівыя адначасна. Любяць пагаварыць, згадаць мінулае. Многія не забыліся сваёй мовы. Так і не перавучыліся на манерна-гарадскіх.

Санітарка замывае на калідоры крывавы след і прычытае: «Бедная, крывёю сцякае... А ён, такі-сякі, скажа –сука, б...»

«ДЕ-Е-ВО-О-ЧКИ-И, У-У-ЖИ-И-НА-АТЬ!»

Уявіце сабе, як гэта гучыць, калі голас –як у народнай спявачкі, зычны, выразны і адначасна пяшчотны. Гэткі голас у раддоме мае толькі адна з гаспадыняў сталоўкі, кабета незвычайнай дабрыні. Ніхто з пацыентак, зразумела, не прэтэндуе ў раддоме на нейкія далікатэсы. Лёгкія кашы –зусім нядрэнная ежа. Але чаму б не прыправіць іх такім задушэўным, мяккім, хатнім (мамы ці сястры) воклічам? Чаму б гаспадыням у іншых сталоўках, на іншых паверхах не навучыцца дабрыні ў той жанчыны, чый голас чуваць нават на вуліцы?..

КНІГІ

І медсёстры, і кабеты ў раддоме шмат чытаюць. Звычайна гэта кнігі ў сучасным крыклівым афармленні без сур'эзнага зместу, затое з займальным сюжэтам. Мыльныя оперы, тыя ж серыялы, толькі на паперы. Глытаюць гэтыя кнігі, як атруту ў салодкіх абалонках. Літаральна за дзень і бегаюць у пошуках новых, такіх жа. Тады я якраз пісала пра кветкі Ларысы Антонаўны. Таму на тумбачцы ляжаў апошні па тым часе зборнік «Белы сон». Уляцеўшы ў палату, чарговая кнігаманка ў белым халаце хапала маю кнігу і звычайна з пагардай аднізала: вершы, дый яшчэ па-беларуску? І таму, калі аднойчы працэдурная медсястра папрасіла ў мяне кнігу, я папярэдзіла: «Гэта вершы на беларускай мове». Як жа мне было дзіўна пачуць: «Мне гэта цікава. Я ведала Ларысу Геніюш».

Тое яе «ведала» было, праўда, не зусім дакладным. Бо была толькі адна выпадковая сустрэча. Але як прыемна і нечакана было пра гэта даведацца...

Ранні зімовы прыцемак. Вельмі слізка. Па вуліцы Зэльвы павольна рухаецца паважанага веку жанчына. Ступаць па слізкай дарозе ёй было надта цяжка. Заўсёды зараз уяўляю гэта, калі перачытваю апошні верш Ларысы Геніюш «За вокнамі гасне дзень»:

*Няспынны наш кожны рух,
і крок старэчы павольны,
і цемень паўзе наўкруг,
упарта паўзе, няўмольна.*

Яе, весела бегучы, абганяе дзяўчынка-падлетак з недалёкай ад Зэльвы вёскі, што на нейкіх справах апынулася ў райцэнтры. «Дзяўчынка, дапамажы мне дайсці да хаты». Калі тая прыводзіць жанчыну да яе веснічак, чуе: «Запомні мяне. Я –паэтка Ларыса Геніюш».

Гэта было толькі аднойчы. Каля дваццаці гадоў мінула, а пра той выпадак не забылася, узгадала, сустрэўшы кнігу.

Як зразумець тыя словы Ларысы Антонаўны? Пэўна ж, ведала, якой магутнай сілы яе паэзія. Як ведала і тое, што жыве ў рэзервацыі і вершы яе невядомыя беларускаму люду. Яна звярталася не проста да гэтай невядомай дзяўчынкі. Да будучыні Беларусі, у якую верыла:

*Ударыць гром, ярмо нявольнік скіне,
Жывы народ падымецца з калень,
Загіну я, ўсё ж край мой не загіне,
Крывіцкі, слаўны расвітае дзень!*

«ГЭТКАЕ ЖЫЦЦЁ...»

Усё недарэчнае, злое, што ёсць у грамадстве, у той ці іншай ступені прысутнічае і ў раддоме. Брудная лаянка, з-за якой нельга спакойна прайсці па нашых старажытных вулках, чуваць часам і з вуснаў будучых маці...

У палату да суседкі, маёй былой калежанкі –філалагіні, заходзіць сяброўка, якая лечыцца ў гэтым жа аддзяленні. Размаўляюць. Ледзьве не праз кожнае слова –мат. Стрымаць сябе не магу. Тым болей, што па колькасці

гадоў я значна багацей. Імкнуся давесці жанчыне, што ўсё гэта ўжо чуе яе дзіцятка, што яна праз колькі дзён стане сапраўднай Мадоннай. Што яна не павінна гэтакімі словамі забруджваць сваю мову, бо яна –жанчына, бо ёй – выхоўваць дзіця...

Выслухала. У адказ: «Гэткае жыццё, таму і гавару гэтак». І стала ўспрымаць мяне як ворага.

А між тым, гэткаму жыццю мы і самі спрыяем.

СВЯТКУЮЦЬ

У тым часе, калі спакутаваная маці сплывае болем, бацькі святкуюць нараджэнне нашчадка. Па-рознаму. Згодна з традыцыямі. Часцей –з сябрамі і гарэлкай. Калі б толькі яны ведалі, як непакоіцца жанчына, уяўляючы гэтае «свята», то.., нават вельмі шануючы яе, усё пакінулі б гэтак жа. І гэтак жа ледзьве не штодня чарговы шчаслівы бацька нападпітку стаіць пад вакном і прызнаецца ёй у каханні.

Сцямнела. Пад самыя вокны падкаціла іншамарка. Вакно той маці было якраз над нашым. Таму ўвесь спектакль, не хочучы, убачыш. Выйшаў з машыны. Такі шчаслівы! Кліча: «Танька!» –«Чаму ж так позна?» –«А мы тут з Сяргеем, Сашам... Я цябе люблю!..» –«А я цябе –заб'ю!» І акно зачынілася. Бацька са таварышы з'ехаў дапіваць...

СЫХОД І ПАЧАТАК

Калі яны ўсе разам (шчаслівы бацька з найдаражэйшым пакункам на руках, шчаслівая маці з кветкамі, шчаслівая радня) выходзяць з дзвярэй раддому, падаецца, што ўсё цяжкае, балючае засталася за дзвярыма. Аднак не. Гэта толькі пачатак самай вялікай і адказнай працы, што дадзена людзям, –выгадаваць, выхаваць дзіця. Шчыра радуюся за ўсе тые сем'і, дзе з'яўленне дзіцятка –найвялікшае шчасце. Шчыра смуткую разам з тымі, хто страціў надзею на гэта. І –з болем думаю пра дзетак, што прыйшлі ў гэты свет, а іх тут –не чакалі...